

VIDUTINIŠKAI SUTRIKUSIO INTELEKTO VAIKŲ SOCIALINIŲ ĮGŪDŽIŲ STRUKTŪRA IR RAIŠKOS YPATUMAI

Margarita Jurevičienė, Irena Kaffemanienė

Šiaulių universitetas, Socialinės gerovės ir negalės studijų fakultetas

Įvadas

Mokslinė problema ir aktualumas. Vienas iš svarbiausių specialiųjų ugdymosi poreikių – socialinių dalyvavimą įgalinančių gebėjimų ugdymas(is) (Ruškus, Mažeikis, 2007). Sutrikusio intelekto vaikai patiria socialinio funkcionavimo problemų. Tačiau jų socialinių įgūdžių lygis vertinamas nevienodai. L. K. Elksnin, N. Elksnin (2000), J. J. Fussell, M. M. Macias, C. Saylor (2005), S. P. Safran (2001) nuomone, socialinio funkcionavimo problemų turi apie 75% šių vaikų. Kai kurie autoriai pastebi, kad jiems būdingas pasyvumas, menki bendravimo poreikiai (Dunn, 2006; Gevorgianienė, 1999; Ivoškuvienė, Kaffemanienė, Baranauskienė ir kt., 2003), negebėjimas bendrauti, riboti interesai, o jų bendravimo tikslai susiję su elementarių (biologinių, saugumo) poreikių tenkinimu (Connor, Frankel, Paley ir kt., 2006; Kaffemanienė, Čegyūtė, 2006).

Tipiškiems sutrikusio intelekto vaikų socialinio elgesio modeliams priskiriamas žvilgsnio kontakto vengimas, negebėjimas inicijuoti bendravimą (Gevorgianienė, 1999), keistų manierų turėjimas; kalbos raidos trūkumai (Matson, Lott, Mayville ir kt., 2006). Dažniausiai pasitaiko sunkumų tokiose srityse, kaip socialinė pragmatika (pvz., apsikeitimas informacija pokalbio metu, gebėjimas perimti klausytojo rolę), menka kalbos prozodija (pvz., skurdi intonacija, lydinti žodinę komunikaciją), polinkis sustoti ties tam tikromis temomis; perkeltinės prasmės (sarkazmo, metaforų) interpretavimo sunkumai (Dunn, 2006; Krasny, Williams, Provencal, Ozonoff, 2003; Shaked, Yirmiya, 2004). M. A. Dunn (2006) teigimu, sutrikusio intelekto vaikams būdinga menka socialinė motyvacija; silpnas dėmesys; mažesnė arba netinkamai išreikšta bendravimo iniciatyva; ribota tarpusavio sąveika; elgesio problemos. Šie vaikai nesupranta neverbalinių ženklų, pagyrimų ir linkėjimų (Attwood, 2003); kai kurie patiria sunkumų reikšdami norus, adaptuodamiesi socialinėse aplinkose, pasižymi neadekvačia jausmų ar elgesio raiška; jiems sunku išvengti konfliktinių situacijų (Scambler, Hepburn, Rutherford ir kt., 2007).

Neigiamas socialinių įgūdžių nesusiformavimo pasekmės pastebėjo daugelis tyrėjų. Jų teigimu, socialinių įgūdžių stoka nepalankiai veikia asmens socialinę raidą, gali būti individo socialinės atskirties ir kt. nepageidautinų pasekmių priežastimi (Ge-

vorgianienė, 1999; Greshman, Sugai, Horner, 2001; Joseph, Tager-Flusberg, Lord, 2002; Kampert, Goreczny, 2007; Kemp, Carter, 2002). Tačiau įrodyta, kad specialiai ugdant jų socialinius įgūdžius, įmanoma tobulinti gebėjimą komunikuoti, sėkmingiau prisitaikyti socialinėje aplinkoje. Tyrimai rodo, kad sutrikusio intelekto mokiniai gali išmokyti palaikyti žvilgsnio kontaktą, atsiprašyti, paprašyti pagalbos, reikšti jausmus (Garrick, Lauren, 2003), pasirinkti adekvatesnes bendravimo priemones, gerėja jų kalbinės raiškos galimybės (Parsons, Mitchell, 2002; Craig-Unfeker, Kaiser, 2002), mažėja problemų dėl netinkamo elgesio (Kamps, Kay, 2002). Vis dėlto, apibūdinant sutrikusio intelekto vaikų sociokultūrinės raidos ypatumus, akcentuojamos ne jų potencinės galimybės, bet negebėjimai, negalės ir jų neigiamos pasekmės (socialinės adaptacijos sunkumai; bendravimo trūkumas, menkas visuomenės palaikymas).

Vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų socialiniai įgūdžiai – mažai nagrinėta problema. Užsienyje atlikti tyrimai, kaip rodo teorinė analizė, pasižymi labai didele nuomonių ir pateikiamų duomenų įvairove, trūksta aiškumo apie tai, kokio amžiaus ir kokio laipsnio sutrikusio intelekto vaikų socialinių įgūdžių raidos ypatumus ir perspektyvas analizavo tyrėjai. Lietuvoje šios problematikos tyrimų itin mažai. Paminėtina vos keletas artimiaus su šia problematika susijusių Lietuvoje atliktų tyrimų (Gevorgianienė, 1999; Brazauskaitė, 2001; Ruškus, Mažeikis, 2007; Vaitkevičienė, 2006), tačiau vis dar trūksta konkrečių atsakymų į klausimus: Kokie esminiai vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų socialinių įgūdžių struktūriniai komponentai? Kokiu mastu socialinių įgūdžių sampratą atitinka vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų socialiniai gebėjimai?

Mokslinės problemos aktualumą apibūdina ir tai, kad iki šiol neaišku, kaip, kokiais kriterijais remiantis reikėtų įvertinti vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų socialinių įgūdžių susiformavimo lygį ir raiškos ypatumus, kokios jų socialinių įgūdžių lavinimo prielaidos ir kurių socialinių įgūdžių lavinimas šiems ugdytiniams aktualiausias?

Tyrimo tikslas – įvertinti vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų socialinių įgūdžių struktūrą ir raiškos ypatumus.

Uždaviniai:

1. Remiantis mokslinė socialinių įgūdžių samprata, sukonstruoti hipotetinių socialinių įgūdžių mo-

delį, išskiriant socialinių įgūdžių struktūrinius komponentus, jų funkcionavimo sritis ir raiškos būdus.

2. Remiantis pedagogų apklausa, atskleisti vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų socialinių įgūdžių struktūrinius komponentus, šių vaikų įgūdžių struktūrą palyginti su teoriniu socialinių įgūdžių konstruktu.
3. Išanalizuoti vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų socialinių gebėjimų raiškos ypatumus socialinių įgūdžių struktūroje.

Socialinių įgūdžių samprata

F. M. Gresham (2002) apibrėžė socialinius įgūdžius kaip *socialiai priimtina elgesį*, kuris leidžia žmogui efektyviai bendrauti, išvengti nepriimtinos žmonių reakcijos, kuris tam tikrose situacijose lemia svarbius socialinius rezultatus, kaip antai: *pripažinimą, arba populiarumą, žmonių nuomonę* apie poelgį. Autorius pateikia esmines prielaidas, padedančias suvokti socialinių įgūdžių apibrėžtį:

- socialiniams įgūdžiams priskiriami konkretūs verbaliniai ir neverbaliniai nuo situacijos priklausantys poelgiai, kuriems įtaką daro tam tikros aplinkos ypatybės, poreikiai ir lūkesčiai;
- socialiniai įgūdžiai savo prigimtimi susiję su sąveika, lemiančia veiksmingus ir tinkamus poelgius; jų raiška susijusi tiek su gebėjimu inicijuoti sąveiką, tiek ir su reakcija į kitų elgesį;
- socialiniai įgūdžiai įgyjami mokantis, t. y. stebint, atliekant pagal pavyzdį, pakartojant ir gaudant atsakomąją reakciją.

Panašią socialinių įgūdžių sampratą pateikia ir daugelis kitų autorių. Š. Šniras (2005) teigia, kad socialiniai įgūdžiai – tai gebėjimas *adaptiviai ir adekvačiai elgtis*, kai elgesio efektyvumą pripažįsta ne tik pats, bet ir kiti individai. Biheavioristiniu požiūriu, socialiniai įgūdžiai – *išmoktas socialiai priimtinas elgesys* (Zins, Weissbert, Wang ir kt., 2004; Stone, Ruble, Remington, 2002); tai *atvirai stebimas, specifinis situacinis* (skirtingi socialiniai įgūdžiai svarbūs skirtingose situacijose ir skirtingoms užduotims atlikti), *į tikslą orientuotas* bei *taisikliu valdomas elgesys* (Rosenberg, Brady, 2000; Zins Weissbert, Wang ir kt., 2004), kuris padeda efektyviai bendrauti ir išvengti socialiai nepriimtino atsako. A. S. Bellack (2004) nuomone, socialiniai įgūdžiai, kaip *tarpusavio santykių ir elgsenos modeliai*, lemia socialinio gyvenimo kokybę.

Kai kurios koncepcijos apibrėžia socialinius įgūdžius kaip *atvirą elgesį* (pvz., žvilgsnio kontaktą, gestikuliaciją) tarpasmeniniuose mainuose, siekiant gauti ar išlaikyti aplinkos palaikymą bei situacinį žodinį atsaką į socialinį stimulą (Cartledge,

2005). S. Kemerienės ir kt. (2001) teigimu, socialiniai įgūdžiai – tai *verbalinio ir neverbalinio elgesio seka*, susijusi su aplinkinių žmonių elgesiu. Tačiau K. A. Kavale, M. P. Mostert (2004) nuomone, socialiniai įgūdžiai ir elgesys nėra tas pats. Socialiniai įgūdžiai, pasak šių autorių, tai *elgesio sudedamosios dalys*; jie padeda individui suprasti ir prisitaikyti prie įvairiausių socialinių situacijų. Buvimas socialiai gubiam (turinčiam socialinių įgūdžių) leidžia individui atpažinti socialinius ženklus ir tinkamai į juos atsakyti, elgtis taip, kad potencialas gauti paramą iš aplinkos būtų maksimalus (Malinauskas, 2002; Matson, Wilkins, 2007; Raudeliūnaitė, 2007; Schoenfeld, Rutherford, Gable ir kt., 2008; Walker, Berthelsen, 2005).

Nemažai autorių sąvokoms *socialiniai įgūdžiai, socialiniai gebėjimai, socialinė kompetencija* priskiria panašias semantines prasmes ar netgi jas sutapatina. Tačiau kompetencija apibūdinama kaip visuma žinių, gebėjimų, įgūdžių ir vertybinių orientacijų, įgalinančių sėkmingai veikti įvairiuose kontekstuose (Jucevičienė, Lepaitė, 2000). Socialinė kompetencija apima platesnes socialinio funkcionavimo sritis: ne tik asmeninių santykių plėtojimą, bendravimą, bet ir komunikavimą platesniame kontekste: bendradarbiaujant, sprendžiant problemas, kūrybiškai taikant socialinius gebėjimus įvairiose žmogaus veiklose. Kita vertus, akivaizdu, kad socialiniai įgūdžiai neretai lemia asmens socialinio funkcionavimo ir socialinių situacijų valdymo kokybę (gebėjimą bendrauti, spręsti problemas, konfliktus, įveikti stresines situacijas ir kt.).

Socialinių įgūdžių funkcionavimo sritys ir raiškos būdai. R. Raudeliūnaitė (2007) skiria tokias socialinių įgūdžių sritis: intrapersonalinius ir interpersonalinius veiklos bei bendradarbiavimo įgūdžius. D. M. Gut, S. P. Safran (2002) akcentuoja socialinių įgūdžių kognityvinę funkciją bei nurodo verbalinius ir neverbalinius socialinius įgūdžius. Pasak K. M. Steedly, A. Schwartz, M. Levin ir kt. (2008), socialiniai įgūdžiai padeda vykdyti tokias kasdienes interakcijas, kaip *pasiveikimas, pokalbio palaikymas, draugytės užmezgimas ir palaikymas, pagalbos prašymas ir kitų instruktavimas*. U. Cornish, F. Ross (2004) socialinius įgūdžius grupuoja į dėmesingumo, socialinių signalų (ženklų) atpažinimo, veikimo (gebėjimo pritaikyti įgūdžius), interakcijos – percepcijos (gebėjimo suprasti kitų siunčiamus signalus ir į juos orientuojantis keisti savo elgesį). C. Canney, A. Byrne (2006) socialinius įgūdžius klasifikuoja pagal jų sklaidos sritis:

- *pamatiniai įgūdžiai*, pasireiškiantys socialinėse sąveikose (žvilgsnio kontaktas, tinkamos asmeninės erdvės išlaikymas, gestų ir mimikos pasirinkimas);

- *esminiai socialinės sąveikos įgūdžiai* (pokalbio temos pasirinkimas, mokėjimas pradėti ir užbaigti pokalbį; dialoginis kalbėjimas, bendravimas, konfliktų sprendimas);
- *emociniai įgūdžiai*, reikalingi savęs ir kitų žmonių suvokimui (savo ir kito žmogaus jausmų atpažinimas, empatija, kūno kalbos ir veido išraiškų supratimas, pasitikėjimas savimi);
- *pažinimo įgūdžiai*, reikalingi sudėtingesnėse socialinės sąveikos situacijose (socialinis supratinumas, bendruomenės normų supratimas, tinkamo elgesio skirtingose situacijose pasirinkimas, savikontrolė).

Socialinių įgūdžių trūkumai suklasifikuoti į tris grupes: *įgijimo trūkumai*, susiję su negebėjimu įsisavinti socialinių įgūdžių (Rutherford, 2004); *panaudojimo trūkumai* – negebėjimas jais pasinaudoti (Gresham, 2002); *sklandumo trūkumai*, kai turimais socialiniais įgūdžiais naudojamosi socialiai nepriimtinais būdais (Gresiam, Sugai, Horner, 2001). Socialinių įgūdžių stoka gali pasireikšti ir dėl kultūrinių skirtumų, neaiškių ar realybės neatitinkančių vilčių, motyvacijos (Rutherford, 2004); socialinių įgūdžių trūkumo priežastys negali būti vienareikšmiškai įvardytos.

Taigi, dauguma autorių skiria iš esmės tokias pat socialinių įgūdžių funkcionavimo sritis (intrapersonalines ir interpersonalines). Be to, pagal atliekamas funkcijas, skiriami *kognityviniai*, svarbūs orientacijai socialinėse situacijose ir sąveikose, ir *emociniai* įgūdžiai, svarbūs savęs ir kito suvokimui. Socialinių įgūdžių raiškos būdai (verbaliniai ir neverbaliniai) svarbūs tiek intrapersonalinėje, tiek interpersonalinėje srityse. Kiekvienoje iš šių sričių taikomi įvairūs elementaresni socialiniai gebėjimai, kurių visuma sudaro socialinių įgūdžių struktūrą.

Socialinių įgūdžių struktūriniai komponentai. Mokslininkai pažymi, kad socialiniai įgūdžiai leidžia sėkmingiau orientuotis socialinėse situacijose; tačiau kiekvieno vaiko / asmens socialinių gebėjimų „rinkinys“ gali būti individualus, o tai lemia nevienodą socialinio adaptyvumo bei socialinio funkcionavimo lygį.

J. Zins, R. Weissbert, M. Wang ir kt. (2004) nuomone, socialiniai įgūdžiai sudaryti iš *socialinio žinojimo* (socialinių veiksmų supratimo ir interpretavimo) ir *socialinio elgesio* (teigiamų santykių kūrimo, atsakingų sprendimų priėmimo; konstruktyvaus ir etiško sudėtingų situacijų valdymo) bei *emocijų valdymo* (emocijų atpažinimo ir valdymo; užuojautos ir rūpinimosi kitais) *gebėjimų*. Panašius socialinių įgūdžių struktūrinius komponentus skiria R. Bar-On (2000): *interpersonalinių gebėjimų* komponentai, pasak autoriaus, yra *emociniai* (emocinė savivoka – savęs supratimas, streso valdymas, impulsus

kontrolė; kito jausmų supratimas) ir *socialiniai* (tarpasmeninių santykių; savęs aktualizavimo ir pritaikymo, problemų sprendimo; socialinio atsakingumo). Daugelis autorių socialinių įgūdžių struktūroje skiria iš esmės tokius pat socialinių įgūdžių komponentus (gebėjimus):

- *savęs pažinimas* – gebėjimas pažinti ir įvertinti save, savo charakterį, stipriąsias ir silpnąsias puses (Gailienė, Bulotaitė, Sturlienė, 1996) ir / ar *savęs supratimas*, t. y. gebėjimai atpažinti jausmus – emocinė savivoka; teisingai įvertinti savo stiprybes; pasitikėti savimi (Goleman, 2001);
- *savęs valdymas* – gebėjimai valdyti emocijas, kontroliuoti stresą, impulsus; motyvuoti save įveikti sunkumus; nustatyti ir stebėti asmeninių ir akademinį tikslų pažangą; emocinė kontrolė; pasitikėjimas kitais; sąmoningumas; prisitaikymas; tikslų siekimas; iniciatyvumas (Goleman, 2001) ir / ar *emocijų valdymas* (empatija, streso įveikimas ir pan.) – savo ir kitų žmonių emocijų supratimas bei žinojimas, kaip jos veikia elgesį bei sveikatą (Gailienė ir kt., 1996);
- *socialinis supratimas* – gebėjimai suvokti aplinką, stebinti kitus; pripažinti individualius ir grupinius skirtumus bei panašumus; kitų jausmų supratimas; orientacija paslaugose; organizacinis sąmoningumas (Goleman, 2001);
- *efektyvus bendravimas* – gebėjimas užmegzti ir išlaikyti pozityvius ryšius su aplinkiniais; išreikšti save verbaliniais ir neverbaliniais būdais, priimtinais kultūrai ir situacijai (Gailienė ir kt., 1996) arba *santykių vadyba* – gebėjimai inicijuoti bendravimą; atsispirti netinkamam socialiniam spaudimui; konstruktyviai valdyti konfliktus (Goleman, 2001);
- *sprendimų priėmimas* (*kūrybiškas, kritinis mąstymas*) – gebėjimai analizuoti informaciją bei patyrimą, nagrinėti alternatyvius sprendimus ir jų pasekmes; priimti racionaliausią bei optimaliausią sprendimą (Gailienė ir kt., 1996).

Teorinė analizė rodo, kad socialinių įgūdžių struktūroje vieni iš svarbiausių – bendravimo gebėjimai. Bendravimas skatina visų kitų socialinių gebėjimų raidą: padeda išmokti socialiai priimtino elgesio ir emocijų raiškos būdų (kontroliuoti emocijas, impulsyvumą, jas reikšti – refleksija, empatija), konstruktyviai spręsti konfliktus ir stiprinti tarpusavio ryšius. Išryškėja, kad *bendravimas* vienu autorių traktuojamas kaip svarbiausias *socialinių įgūdžių struktūrinis komponentas*; kita vertus, *bendravimas* yra ir *socialinių įgūdžių formavimosi veiksnys, prielaida*, ir *socialinės sąveikos rezultatas*.

Apibendrinant galima teigti, kad socialiniai įgūdžiai nagrinėjami daugeliu aspektų ir lygmenų. Apibūdindami socialinių įgūdžių sampratą, mokslis-

ninkai atskleidžia skirtingus socialinių veiksmų atlikimo lygius: nuo elementarių (žvilgsnio kontakto ar riboto žodinio atsako į ribotą socialinį stimulą iš aplinkos) iki sudėtingų socialinių veiksmų (sprendimų priėmimo, lyderystės ir kt. gebėjimų). Būdinga, kad socialiniai įgūdžiai daugelio mokslininkų traktuojami kaip tam tikri gebėjimai ir klasifikuojami į kategorijas ar įgūdžių tipus pagal sudėtingumo ir sąveikos lygmenį. Todėl šiame tyrime socialiniai gebėjimai traktuojami kaip socialinių įgūdžių sudedamosios dalys (komponentai); turimų gebėjimų visuma ir sudėtingumas apibūdina socialinių įgūdžių susiformavimo lygį.

1 lentelė. *Klausimyno diagnostiniai blokai ir juos sudarantys kintamieji*

Diagnostinių kintamųjų blokai	Kintamųjų (teiginių) skaičius (N)	Skalės tipas
Demografiniai kintamieji (vaikų amžius, lytis ir kt.)	7	Nominalinė skalė
Socialinių gebėjimų indikatoriai (kintamieji)	43	Ranginė skalė

Pagrindinė klausimyno dalis – socialinių gebėjimų diagnostinių kintamųjų blokas. Prieš atliekant apklausą, 9 iš 43 pagrindinės klausimyno dalies teiginių buvo pakoreguoti, remiantis ekspertų grupės atlikta klausimyno teiginių – socialinių gebėjimų požymių (testo kintamųjų) – turinio analize. Atsižvelgiant į ekspertų grupės pasiūlymus, klausimy-

Vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų socialinių įgūdžių struktūriniai komponentai ir raiška: empirinio tyrimo rezultatai

Tyrimo metodika ir organizavimas. Pagrindiniai konstatuojamojo tyrimo metodai – teorinė analizė; testo teiginių turinio analizė, anketinė apklausa (raštu).

Atliekant empirinį tyrimą, taikytas modifikuotas U. Cornish, F. Ross (2004) pusiau uždaro tipo klausimynas, jo sandara atsispindi 1 lentelėje.

no teiginiai pagal jų semantinę turinį sugrupuoti į 7 kategorijas. Antroje lentelėje pateikiamos socialinių gebėjimų grupės (kategorijos), jų apibrėžtys, aptiktos mokslinėje literatūroje, bei sukonkretinta sąvokų interpretacija, atitinkanti konstatuojamojo tyrimo tikslus ir taikyto modifikuoto Cornish, Ross (2004) testo subskalių teiginius.

2 lentelė. *Modifikuoto U. Cornish, F. Ross (2004) testo teiginių interpretacija*

Kategorijos	Apibrėžtis	Sąvokos interpretacija tyrimo tikslams	Kategorijai priskirti testo teiginiai (ekspertų nuomonė)
1. Elementarus emocinis kontaktas	Bendravimas, santykių palaikymas emocijų fone (Visuotinė lietuvių enciklopedija, 2006)	Gebėjimas reaguoti į dirgiklį, užmegzti ir palaikyti kontaktą su aplinka, deramai reaguoti	1. Reaguoja į balso toną
2.			2. Kreipia dėmesį į veido išraišką
3.			3. Palaiko žvilgsnio kontaktą
4.			4. Adekvačiai linksi, šypsosi
5.			5. Reaguoja į kitų žmonių jausmus
6. Savęs pažinimas	Bendras savo kūno vaizdo suvokimas, sugebėjimas aplinkai atspindėti patį save (Brazauskaitė, 2001)	Savo gebėjimų identifikavimas, stiprybių savyje atpažinimas, savo veiksmingumo pojūtis ir pasitikėjimas	6. Geba apibūdinti savo jausmus
a.			7. Gali parodyti savo jausmus (pvz., paveikslėlyje)
a.			8. Geba parodyti, kam gabus (pvz., parodo savo padarytą darbėlį)
a.			9. Geba pasakyti, kam gabus
a.			10. Žino, ką gali atlikti puikiai
			11. Yra patenkintas savimi
7. Socialinės situacijos atpažinimas	Situacijos tapatinimas su anksčiau suvokta (Jovaiša, 2007)	Gebėjimas atpažinti ir suvokti aplinkos siunčiamus impulsus, juos identifikuoti ir reaguoti tinkamu elgesiu	12. Supranta, kad jo veiksmai turi poveikį aplinkiniams (pvz., užgauna ką nors)
8.			13. Skiria pageidaujama nuo nepageidaujamo elgesio
9.			14. Žino, kurie poelgiai priimtini ar netoleruoti
10.			15. Žino, kad negalima negerai elgtis
11.			16. Geba suprasti esamą situaciją
			17. Atpažįsta konfliktą

12. Savikontrolė a. a. a. a. a.	Gebėjimas kontroliuoti impulsus ir laukti apdovanojimų – leidžia prognozuoti gerą pritaikymą, geresnius įvertinimus ir socialinę sėkmę (Nezlek, 2001)	Savo emocijų atpažinimas, savireguliacija, elgesys suvaldant stresą, impulsų kontrolė, savęs motyvacija, asmeninių tikslų nustatymas	18. Pasitiki savimi nepažįstamų žmonių draugijoje
			19. Geba kontroliuoti savo jausmus
			20. Susidoroja su nenumatytais permainingomis (pvz., nestresuoja, jei neateina mama sutartu laiku ir pan.)
			21. Geba išklaudyti
			22. Susiklosčius naujoms aplinkybėms, pasitiki savimi
13. Orientacija sudėtingose situacijose 14. 15. 16. 17.	Savo veiklos ar elgesio tikslingas kreipimas, perdirbus gautą informaciją (Jovaiša, 2007)	Gebėjimas orientuotis situacijoje, atsispirti neigiamam socialiniam spaudimui, kurti pozityvius santykius su kitais	23. Geba suvaldyti savo baimes, nerimą
			24. Žino, kaip elgtis, jei iš jo tyčiojamas
			25. Žino, kaip susitvarkyti su bendraamžių spaudimu
			26. Žino, kaip padėti kitiems
			27. Žino, koks elgesys dera įvairiose situacijose
18. Socialinės situacijos sprendimas	Procesas, kuris apima mūsų veiksmus ir atoveiksmius, bendraujant su aplinkiniais žmonėmis (Giddens, 2005)	Gebėjimas priimti atsakingus asmeninius sprendimus, pagrįstus problemos supratimu, pasirinkti alternatyvų sprendimo būdą ar jų derinį	28. Atpažįsta konfliktą
			29. Geba pasipriešinti nepagrįstiems reikalavimams, sugeba pasakyti „ne“
			30. Konflikto metu geba priimti kito nuomonę
			31. Geba spręsti ginčus be muštynių
			32. Geba paprašyti pagalbos
			33. Neprašytas padeda kitiems
			34. Geba dirbti kartu su kitais
			35. Imasi iniciatyvos
7. Bendravimas	Informacijos perdavimas, sudėtinga žmonių sąveika, abipusio pažinimo bei suvokimo procesas, socializacijos pagrindas (Barauskaitė, 2000)	Gebėjimas gauti ir teikti informaciją vienas kitam, taikiai bendrauti, dalyvauti pokalbyje	36. Geba pasakyti, kas jam patinka, o kas – ne
			37. Kalba sklandžiai, išplėstiniais sakiniais
			38. Pokalbių metu laukia savo eilės nuomonei išsakyti
			39. Savo klasėje yra populiarus
			40. Lengvai užmezga kontaktą su kitais
			41. Taikiai sugyvena su kitais
			42. Gerbia kitų žmonių jausmus
			43. Rūpinasi kitais

Išdalinta 550 anketų; sugrįžo 509 anketos (92,5%). Tyrimo duomenys apdoroti kompiuterine SPSS (Statistical Packet for Social Sciences-11.0) statistinės analizės programa, taikant deskriptyviosios statistikos metodus: vidurkių dažnius; neparametrinę analizę (Kruskal – Wallis testas); alpha faktoringą (KMO, Barlett testą, Varimax rotacija); koreliacinę analizę bei daugiamačių skales.

Tyrimo imtis. Tyrimo dalyvių atrankos kriterijai – vidutinis intelekto sutrikimas, vidutinis mokyklinis amžius. Tyrime dalyvavo 509 vidutiniškai sutrikusio intelekto 13–17 m. paaugliai (296 berniukai, 213 mergaitės), besimokantys lavinamosiose klasėse. Duomenis apie tyrimo dalyvius pateikė 214 specialiųjų pedagogų. Jų apklausa atlikta 25-iose specialiosiose, 5-iose pagrindinėse ir 7-iose vidurinėse (iš viso 37-iose) Lietuvos miestų ir miestelių mokyklose. Tyrime dalyvavo ekspertų grupė – 20 aukštos

kvalifikacijos specialistų (specialieji pedagogai, turintys ilgametę pedagoginio darbo specialiosiose mokyklose patirtį ir metodininko ar eksperto pedagoginę kategoriją, bei Šiaulių universiteto Socialinės gerovės ir negalės studijų fakulteto dėstytojai). Tyrimas atliktas 2008 m. lapkričio – gruodžio ir 2008 m. sausio – kovo mėn.

Vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų socialinių įgūdžių struktūra. Siekiant atskleisti vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų socialinių įgūdžių struktūrą, pirmiausia tikrintas testo tinkamumas faktoringai analizei, kintamųjų tarpusavio ryšys. Nustatyta, kad duomenys faktoringai analizei tinka (Bartlettto testo $p = 0,000$; KMO = 0,951); visi indikatoriai glaudžiai susiję (testo vidinės konsistencijos koeficientas *Cronbach a* – 0,949). Faktoringai analizei išskirti socialinių įgūdžių struktūriniai komponentai (3 lentelė).

3 lentelė. *Vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų socialinių įgūdžių struktūra* (N = 509, Cronbach α = 0,949; KMO = 0,951; p = 0,000)

Struktūriniai komponentai ir testo žingsniai		L	%	r/itt	α	
ORIENTACIJA SUDĖTINGOSE SITUACIJOSE						
Gebėjimai / indikatoriai	Gebėjimų sritis	Raiškos priemonės				
Žino, koks elgesys dera įvairiose situacijose	Intrapersonalinė	Neverbalinės	0,527	12,1	0,658	0,947
Žino, kad negalima negerai elgtis			0,446		0,693	0,947
Žino, kaip padėti kitiems			0,546	22,7	0,691	0,947
Žino kaip elgtis, jei iš jo tyčiojamasi			0,427		0,492	0,948
SAVIKONTROLĖ						
Geba kontroliuoti savo jausmus	Intrapersonalinė	Neverbalinės	0,576	12,1	0,588	0,947
Geba suvaldyti savo baimes, nerimą			0,499		0,551	0,948
Susidoroja su nenumatytomis permainingomis			0,484		0,521	0,948
Geba išklaudyti			0,388	0,426	0,950	
Pasitiki savimi nepažįstamų žmonių draugijoje			0,687	39,3	0,272	0,950
Pasitiki savimi neįprastose situacijose			0,652		0,276	0,950
SOCIALINĖS SITUACIJOS ATPAŽINIMAS						
Supranta, kad jo veiksmai turi poveikį kitiems	Intrapersonalinė	Neverbalinės	0,531	12,1	0,646	0,947
Atpažįsta konfliktą			0,442		0,622	0,947
Skiria pageidaujama / nepageidaujama elgesį			0,419		0,717	0,947
BENDRAVIMO GEBĖJIMAI						
Gerbiam kitų žmonių jausmus	Interpersonaliniai	Neverbalinės ir verbalinės	0,629	12,1	0,663	0,947
Taikiai sugyvena su kitais			0,412		0,516	0,948
Rūpinasi kitais			0,625		0,625	0,947
Geba dirbti kartu su kitais			0,564	0,613	0,948	
Savo klasėje yra populiarus			0,551	22,7	0,621	0,948
Lengvai užmezga kontaktą su kitais			0,548		0,615	0,948
SOCIALINĖS SITUACIJOS SPRENDIMAS						
Konflikto metu geba priimti kito nuomonę	Interpersonaliniai	Neverbalinės ir verbalinės	0,594	12,1	0,557	0,948
Geba spręsti ginčus be muštynių			0,567		0,547	0,948
Neprašytas padeda kitiems			0,630	22,7	0,592	0,948
Imasi iniciatyvos			0,507		0,514	0,948
Geba paprašyti pagalbos			0,460		0,507	0,948
Geba pasakyti savo nuomonę			0,651	29,6	0,407	0,949
Geba pasakyti, kas jam patinka, o kas ne			0,561		0,529	0,948
SAVĖS PAŽINIMAS						
Geba pasakyti, kam gabus	Interpersonaliniai	Neverbalinės ir verbalinės	0,548	29,6	0,602	0,948
Geba apibūdinti savo jausmus			0,419		0,546	0,948
Žino, ką gali atlikti puikiai			0,346		0,608	0,948
Geba parodyti, kam gabus			0,413	35,5	0,602	0,948
ELEMENTARUS EMOCINIS KONTAKTAS						
Reaguoja į kitų žmonių jausmus	Interpersonaliniai	Neverbalinės	0,406	12,1	0,561	0,947
Kreipia dėmesį į veido išraišką			0,811		0,527	0,948
Reaguoja į balso toną			0,707	29,6	0,504	0,948
Palaiko žvilgsnio kontaktą			0,489		0,422	0,950
Adekvaciai linksi bei šypsosi			0,412		0,559	0,948

Cronbach α (α) – faktoriaus vidinės konsistencijos (kintamųjų tarpusavio glaudumo) koeficientas

KMO – (Klaiser-Meyer-Olkin) – adekvatumo koeficientas, rodantis duomenų tinkamumą faktorinei analizei

L – faktorinis svoris (alfa faktorinė analizė, Varimax rotacija), kintamųjų (socialinių gebėjimų) statistinių ryšių glaudumo rodiklis

r/itt – (Item Total Correlation) – koreliacija tarp kintamųjų (socialinių gebėjimų) ir bendro testo balo

Faktoriaus sklaida, išreikšta kaupiamaisiais procentais; rodo, kurią visumos dalį apima tiriamasis dalykas

Faktorinės analizės duomenimis, vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų socialinių įgūdžių struktūroje dominuoja (kumuliatyvinis dažnis 29,6%) *elementarus emocinio kontakto* komponentas, kurio indikatoriai – kintamieji, atspindintys neverbalinio komunikavimo gebėjimus: *kreipia dėmesį į veido išraišką* ($L = 0,811$); *reaguoja į balso toną* ($L = 0,707$); *palaiko žvilgsnio kontaktą* ($L = 0,489$); *adekvačiai linksi bei šypsosi* ($L = 0,412$). Panašius duomenis pateikia D. Garrick, M. Lauren (2003).

Kai kuriems vaikams būdingi elementarūs *savęs pažinimo* gebėjimai (maždaug trečdalis sklaidos): *geba pasakyti* ($L = 0,548$) arba *parodyti savo gabumus* ($L = 0,413$), *apibūdinti savo jausmus* ($L = 0,419$) ir kt.; tačiau šių kintamųjų faktorinis svoris gana nedidelis.

Pastebėta, kad funkcinių *savikontrolės* gebėjimų – *kontroliuoti savo jausmus* ($L = 0,576$); *suvaldyti savo baimes, nerimą* ($L = 0,499$) ar *susidoroti su nenumatytomis permainingomis* ($L = 0,484$) – turi nedaugelis vaikų (kumuliatyvinis dažnis 12,1%); tačiau nemažai daliai (kumuliatyvinis dažnis 39,3%) jų būdinga nekritiškas patiklumas, betarpiškumas *nepažįstamų žmonių draugijoje* ($L = 0,687$) ar *susiklosčius naujoms aplinkybėms* ($L = 0,652$); panašius duomenis patvirtina A. Bakk, K. Grunewald (1998).

Bendravimo subskalės duomenys rodo, kad tik penktadalis (22,7%) vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų *geba rūpintis kitais* ($L = 0,625$), *kartu dirbti* ($L = 0,564$), *lengvai užmezga kontaktą* ($L = 0,548$) tačiau tik mažuma jų (12,1%) *geba taikiai bendrauti* ($L = 0,412$), *rodyti pagarbą kitų jausmams* ($L = 0,629$); į šią subskalę dėl itin menko faktorinio svorio nepateko tokie verbaliniai gebėjimai kaip *pokalbio metu laukti eilės savo nuomonei išsakyti* ($L = 0,361$), *kalbėti sklandžiais sakiniais* ($L = 0,409$). Tai signalizuoja, kad tyrimo dalyvių verbaliniai bendravimo gebėjimai menki, daugeliui nebūdingi. Panašius duomenis pateikia V. Gevorgianienė (1999), kuri, beje, pastebėjo, kad sutrikusio intelekto vaikų bendravimo gebėjimams ugdyti skiriama nepakankamai dėmesio.

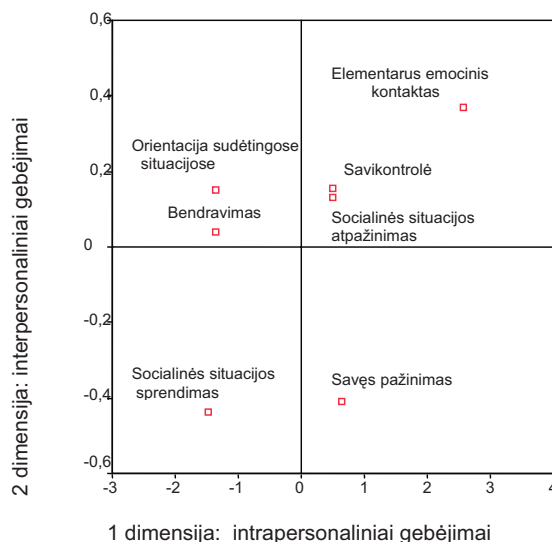
Nagrinėjant *socialinės situacijos atpažinimo* ir *orientacijos sudėtingose situacijose* subskalių duomenis, nustatyta, kad tik nedidelė dalis (12,1%) vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų supranta savo veiksmų / poelgių pasekmes, t. y. *supranta, kad jų veiksmai veikia aplinkinius* ($L = 0,531$); *atpažįsta konfliktą* ($L = 0,442$); *skiria pageidaujamą nuo nepageidaujamo elgesio* ($L = 0,419$) ir *žino, koks elgesys dera įvairiose situacijose* ($L = 0,527$).

Ne vienodai pasiskirstę ir *socialinės situacijos sprendimo* gebėjimai. Nors apie penktadalis vaikų pasižymi *iniciatyvumu* ($L = 0,507$), *neprašyti susivokia padėti kitiems* ($L = 0,630$) ir *geba paprašyti*

pagalbos sau ($L = 0,460$), kiek daugiau nei trečdalis (29,6%) vaikų *geba pasakyti savo nuomonę* ($L = 0,651$), tačiau tik maža dalis (12,1%) vaikų turi sudėtingesnių, adaptacinių šios srities gebėjimų: *konflikto metu priimti kito nuomonę* ($L = 0,594$) ir *spręsti ginčus be muštynių* ($L = 0,567$). Panašius duomenis apie sutrikusios raidos vaikų orientacijos socialinėse aplinkose ir sprendimų priėmimo ne/gebėjimus savo darbuose mini M. A. Dunn (2006), D. J. Scambler, S. Hepburn, M. D. Rutherford ir kt. (2007).

Atskleista vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų socialinių įgūdžių struktūra – reikšmingas faktorinės analizės rezultatas. Struktūriniai socialinių įgūdžių komponentai (socialiniai gebėjimai) turi skirtingą faktorinį svorį, statistiškai reikšmingi ir atitinka ekspertų išskirtas socialinių įgūdžių subkategorijas. Faktorinė analizė parodė, kad vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikai turi nevienodai išplėtotus atskirų socialinio funkcionavimo sričių gebėjimus; tik mažuma iš jų turi kai kurių sudėtingesnių, pvz., bendravimo, problemų sprendimo gebėjimų.

Vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų socialinių gebėjimų raiškos skirtumai. Daugiamatį skalių metodu analizuoti sutrikusio intelekto vaikų socialinių gebėjimų raiškos skirtumai socialinių įgūdžių struktūroje (1 pav.).

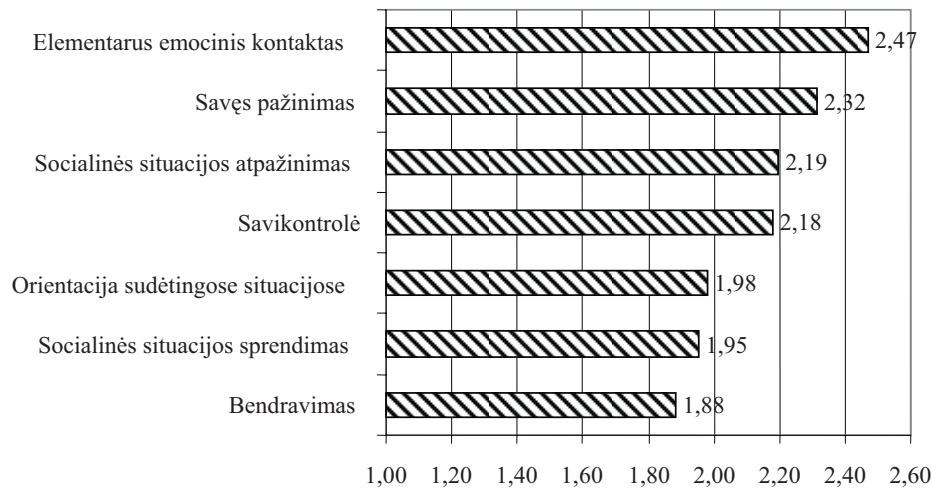
1 pav. Vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų socialinių įgūdžių multidimensinis modelis

Tyrimo duomenų multidimensinė analizė rodo, kad vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų socialinių įgūdžių struktūroje dominuoja *intrapersonalinių neverbalinių gebėjimų* dimensija. Vadinausi, daugumai šių vaikų geriausiai sekasi palaikyti elementarų neverbalinį emocinį kontaktą, kiek mažiau išplėtoti jų savikontrolės ir socialinės situacijos atpažinimo gebėjimai, kurių raiškai nebūtinai kalbinės priemonės arba jas galima pakeisti alternatyviosios (neverbalinės) komunikacijos būdais. Kitame poliuje

išsidėstė menčiau susiformavusių sudėtingesnių *interpersonalinių gebėjimų dimensija* – orientacijos sudėtingose situacijose, bendravimo gebėjimai, kurių raiškai reikalingos verbalinės priemonės. Itin skiriasi viena iš šios dimensijos sudedamųjų – socia-

linės situacijos sprendimo gebėjimai, kurių raiškai reikalinga ne tik visų kitų socialinių gebėjimų turėjimas, bet ir gerai išplėtotą kalbą bei intelektas.

Panašias tendencijas atskleidžia ir socialinių gebėjimų raiškos vidurkių skaičiavimai (2 pav.).

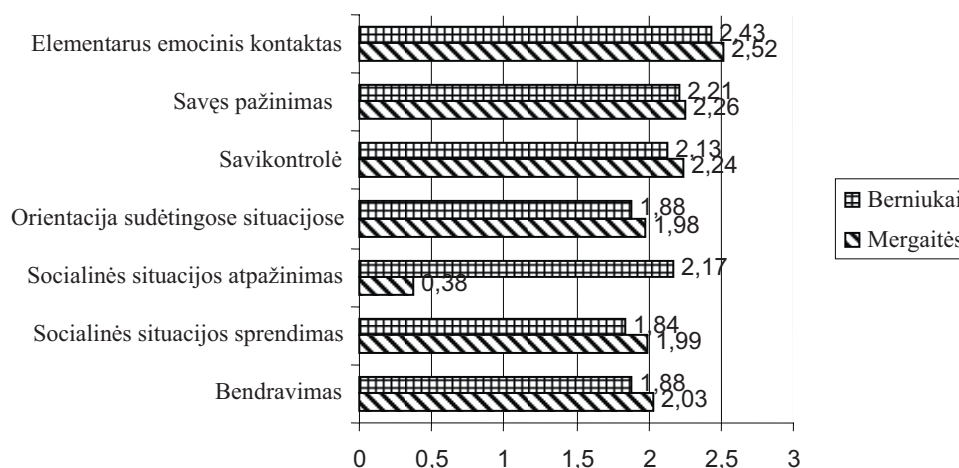
2 pav. Socialinių įgūdžių subskalių reitingai (vidurkiai, M)*

*Pastaba: pateikiami vidutiniai įverčiai, intervalas nuo 1 iki 4, kur žemesnis balas reiškia retesni respondentų (pedagogų) pritarimą subskalės teiginiams

Vertindami vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų socialinius gebėjimus, pedagogai dažniausiai žymėjo *elementaraus emocinio kontakto* ($M = 2,47$) ir *savęs pažinimo* ($M = 2,32$) subskalių teiginius. Tačiau gana aukšti įverčiai teko ir *socialinės situacijos atpažinimo* ($M = 2,19$) bei *savikontrolės* ($M = 2,18$) subskalėse. Todėl galima teigti, kad dominuojantys (būdingi daugumai) vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų socialinių įgūdžių struktūros komponentai yra *elementarus emocinis kontaktas*; *savęs pažinimas*, *socialinės situacijos atpažinimas* ir *savikontrolės gebėjimai*.

Gana menkas dažnumo įvertis teko subskalei *Orientacija sudėtingose situacijose* ($M = 1,98$). Likusioms subskalėms – *socialinės situacijos sprendimas* ($M = 1,95$) ir *bendravimas* ($M = 1,88$) teko žemiausi vidurkių įverčiai. Galima teigti, kad daugelis vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų patiria *orientacijos sudėtingose situacijose* ir *socialinės situacijos sprendimo* sunkumų. Todėl šios socialinių įgūdžių sritys reikalauja daugiau dėmesio, plėtojant vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų socialinio funkcionavimo galimybes.

Berniukų ir mergaičių socialinių gebėjimų raiškos ypatumus iliustruoja 3 pav.

3 pav. Berniukų ir mergaičių socialinių įgūdžių raiškos ypatumai (vidurkiai, M)

Tyrimo rezultatai rodo, kad vidutiniškai sutrikusio intelekto berniukų ir mergaičių socialinių gebėjimų skirtumai nežymūs, tačiau dauguma socialinio funkcionavimo sričių mergaičių gavo aukštesnius pedagogų įvertinimus. Berniukai ($M = 2,17$) aiškiai lenkia mergaites ($M = 0,36$) tik gebėjimu atpažinti konkrečias socialines situacijas.

Apibendrinant galima teigti, kad vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų socialinio funkcionavimo trūkumai pasireiškia ribotais interpersonaliniais gebėjimais. Geriausiai išplėtoti, būdingi didesnei daliai tyrimo dalyvių – elementarūs neverbaliniai emocinio kontakto, savikontrolės, savęs pažinimo (savęs prezentavimo) gebėjimai.

Išvados

1. Teorinės analizės duomenimis, socialiniai įgūdžiai traktuojami kaip verbalinių ir neverbalinių, intrapersonalinių ir interpersonalinių gebėjimų visuma; socialiniai gebėjimai pasireiškia priklausomai nuo situacijos ypatumų, individo poreikių, visuomenės lūkesčių; jie lemia asmens socialinio funkcionavimo ir socialinių situacijų valdymo kokybę. Socialiniai įgūdžiai paprastai klasifikuojami į kategorijas ar gebėjimų tipus pagal jų sudėtingumo lygmenį, funkcionavimo sritis ir raiškos būdus.
2. Šiame tyrime socialiniai gebėjimai traktuojami kaip socialinių įgūdžių sudedamosios dalys (komponentai); gebėjimų visuma ir sudėtingumas apibūdina asmens socialinio funkcionavimo (socialinių įgūdžių) susiformavimo lygį.
3. Remiantis mokslinė socialinių įgūdžių samprata, hipotetinį socialinių įgūdžių modelį sudaro tokie struktūriniai komponentai: verbaliniai ir neverbaliniai intrapersonaliniai – savęs pažinimo; susivaldymo; socialinio supratingumo; interpersonaliniai – bendravimo; socialinių situacijų valdymo ir sprendimų priėmimo gebėjimai.
4. Remiantis pedagogų apklausa, vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų socialinių įgūdžių struktūroje dominuoja intrapersonaliniai neverbaliniai gebėjimai. Daugumai šių vaikų geriausiai sekasi palaikyti elementarų neverbalinį emocinį kontaktą (žvilgsnio, reagavimo į neverbalinius signalus – intonacijas, mimiką ir pan.), kiek mažiau išplėtoti jų savęs pažinimo (savęs prezentavimo), savikontrolės ir socialinės situacijos atpažinimo gebėjimai, kurių raiškai nebūtinos kalbinės priemonės arba jas galima pakeisti alternatyviosios (neverbalinės) komunikacijos būdais. Gerokai menkliau susiformavę ir daugumai vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų nebūdingi sudėtingesni interpersonaliniai gebėjimai – bendravimo, orientacijos sudėtingose socialinės sąveikos situ-

acijose, socialinės situacijos sprendimo, – t. y. tokie gebėjimai, kurių raiškai reikalinga ne tik gerai išplėtotą kalbą, bet ir visų kitų socialinio intelekto gebėjimų visumą.

5. Empirinio tyrimo duomenys parodė, kad vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų socialinių įgūdžių struktūra iš esmės atitinka hipotetinį socialinių įgūdžių modelį; tačiau jų socialinių gebėjimų raiška pasižymi elementariu intrapersonaliniu funkcionalumo lygiu, ribotais interpersonaliniais gebėjimais.

Literatūra

1. Attwood T., 2003, *Why does Cris Do That? Some Suggestions Regarding the Cause and Management of the Unusual Behavior of Children and Adults with Autism and Asperger Syndrome*. Shawnee Mission, Ks: Autism Asperger Publishing Company.
2. Bakk A., Grunewald K., 1997, *Globa. Knyga apie žmones su intelekto negalia*. Vilnius: Avicena.
3. Bar-On R., 2000, Emotional and Social Intelligence: Insights from Emotional Quotient Inventory. In R. Bar-On, J. D. A. Parker (Eds.), *The Handbook Of Emotional Intelligence*. San Francisko: Jossey-Bass. P. 363–388.
4. Barkauskaitė M., 2000, *Paaugliai: sociopedagoginė dinamika*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
5. Bellack A. S., 2004, Skills Training for People with Severe Mental Illness. *Psychiatric Rehabilitation Journal*. Nr. 27 (4). P. 375–391.
6. Brazauskaitė A., 2001, Žymaus ir vidutinio protinio atsilikimo vaikų savivokos ugdymas daile. *Daktaro disertacija*. Vilniaus pedagoginis universitetas.
7. Canney C., Byrne A., 2006, Evaluating Circle Time as a Support to Social Skills Development – Reflections on a Journey in School-Based Research. *British Journal of Special Education*. Nr. 33 (1). P. 19–24.
8. Cartledge G., 2005, Learning Disabilities and Social Skills: Reflections. *Learning Disability Quarterly*. Nr. 28. P. 179–181.
9. Connor M. J., Frankel F., Paley B., Schonfeld A. M., 2006, A Controlled Social Skills Training for Children with Fetal Alcohol Spectrum. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. Nr. 72 (4). P. 639–648.
10. Cornish U., Ross F., 2004, *Social Skills Training for Adolescents with General Moderate Learning Difficulties*. London: Jessica Kingsley Publishers.
11. Craig-Unfeker L. A., Kaiser A. P., 2002, Improving the Social Communication Skills of At-Risk Preschool Children in a Play Context. *Topics in Early Childhood Special Education*. Nr. 22 (1). P. 3–14.
12. Dunn M. A., 2006, *S.O.S. Social Skills in Our Schools*. Shawnee Mission, Ks: Autism Asperger Publishing Company.
13. Elksnin L. K., Elksnin N., 2000, Teaching Parents to Teach Their Children to be Prosocial. *Intervention in School and Clinic*. Nr. 36 (1). P. 104–114.
14. Fussell J. J., Macias M. M., Saylor C. F., 2005, Social

- Skills and Behavior Problems in Children with Disabilities with and Without Siblings. *Child Psychiatry and Human Development*. Nr. 36 (2). P. 227–241.
15. Gailienė D., Bulotaitė L., Sturlienė N., 1996, *Aš myliu kiekvieną vaiką: Apie vaikų socialinio atsparumo ugdymą*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras.
  16. Garrick D., Lauren M., 2003, A Practical Approach to Managing the Behaviors of Students with ADD. *Intervention in School & Clinic*. Nr. 38 (5). P. 267–280.
  17. Gevorgianienė V., 1999, Vidutiniškai sutrikusio intelekto ugdytinių bendravimo gebėjimų ugdymas. *Daktaro disertacija*. Šiaulių universitetas.
  18. Giddens A., 2005, *Sociologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
  19. Goleman D., 2001, Emotional Intelligence: Issues in Paradigm Building. In C. Cherniss, D. Goleman (Eds.), *The Emotional Intelligence Workplace*. San Francisko: Jossey-Bass. P. 13–26.
  20. Gresham F. M., 2002, Social Skills Assessment and Instruction for Students with Emotional and Behavioral Disorders. In K. L. Lane, F. M. Gresham (Eds.), *Interventions for Children with or at Risk for Emotional and Behavioral Disorders*. Bolton: Allyn & Bacon. P. 242–258.
  21. Gresham F. M., Sugai G., Horner R. H., 2001, Interpreting Outcomes of Social Skills Training with High-Incidence Disabilities. *Teaching Exceptional Children*. Nr. 67. P. 331–344.
  22. Gut D. M., Safran S. P., 2002, Cooperative Learning and Social Stories: Effective Social Skills Strategies for Reading Teaching. *Reading and Writing Quarterly*. Nr. 18 (1). P. 87–91.
  23. Ivoškuvienė R., Kaffemaniene I., Baranauskienė V. ir kt., 2003, *Sutrikusios raidos vaikų ikimokyklinio ugdymo gairės*. Mokomoji knyga. 1 d. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
  24. Joseph R. M., Tager-Flusberg H., Lord C., 2002, Cognitive Profiles and Social-Communicative Functioning in Children with Autism Spectrum Disorder. *Journal Child Psychol Psychol Psychiatry*. Nr. 43 (6). P. 807–821.
  25. Jovaiša L., 2007, *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius: Gimtasis žodis.
  26. Jucevičienė P., Lepaitė D., 2000, Kompetencijos sampratos erdvė. *Socialiniai mokslai*. Nr. 1. P. 44–50.
  27. Kaffemaniene I., Čegyte D., 2006, Vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto vaikų bendravimo gebėjimų ugdymas. *Specialusis ugdymas*. Nr. 2 (15). P. 109–121.
  28. Kampert A. L., Goreczny A. J., 2007, Community Involvement and Socialization Among Individuals with Mental Retardation. *A Multidisciplinary Journal*. Nr. 3 (3). P. 278–286.
  29. Kamps D. M., Kay P., 2002, Preventing Problems Through Social Skills Instruction. In B. Algozzine & P. Kay [Ed.]. *Preventing Problem Behaviors*. P. 57–84. Thousand Oaks, California: Corwin Press.
  30. Kavale K. A., Mostert M. P., 2004, Social Skills Training and Teaching Social Behavior to Students with Emotional and Behavioral Disorders. In R. B. Rutherford, M. M. Quinn (Eds.), *Handbook of Research in Emotional and Behavioral Disorders*. P. 446–461. New York: Guilford.
  31. Kemerienė S. (Sud.) ir kt., 2001, *Socialinių įgūdžių ugdymo vadovas*. Pradinių klasių moksleivių įgūdžiams lavinti. Vilnius: Pedagoginis psichologinis centras.
  32. Kemp C., Carter M., 2002, The Social Skills and Social Status of Mainstreamed Students with Intellectual Disabilities. *Educational Psychology*. Nr. 22. P. 391–411.
  33. Krasny L., Williams B., Provencal S., Ozonoff S., 2003, Social Skills Interventions for the Autism Spectrum: Essential Ingredients and a Model of Curriculum. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics*. Nr. 12. P. 107–122.
  34. Malinauskas R., 2002, Sporto pedagogų socialinių įgūdžių raiška socialinio rengimo kontekste. *Pedagogika*. Nr. 63. P. 190–195.
  35. Matson J. L., Lott J. D., Mayville S. B., Sweder S. L., Moscow S., 2006, Depression and Social Skills Among Individuals with Severe and Profound Mental Retardation. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*. Nr. 18 (4). P. 393–400.
  36. Matson J. L., Wilkins J., 2007, A Critical Review of Assessment Targets and Methods for Social Skills Excesses and Deficits with Autism Spectrum Disorders. *Research in Autism Spectrum Disorders*. Nr. 1. P. 28–37.
  37. Nezlek J. B., 2001, Multilevel Random Coefficient Analyses of Event- and Interval-Contingent Data in Social and Personality Psychology Research. *Personality and Social Psychology Bulletin*. Nr. 27 (7). P. 771–785.
  38. Parsons S., Mitchell P., 2002, The Potential of Virtual Reality in Social Skills Training for People with Autistic Spectrum Disorders. *Journal of Intellectual Disability Research*. Nr. 46 (5). P. 430–444.
  39. Raudeliūnaitė R., 2007, *Sutrikusio regėjimo paauglių socialiniai įgūdžiai ir jų ugdymo pedagoginės prielaidos*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
  40. Rosenberg H., Brady M. P., 2000, *JOBS – Job Observation and Behavior Scale Examiner’s Manual*. Wood Dale, IL: Stoelting.
  41. Ruškus J., Mažeikis G., 2007, Neįgalumas ir socialinis dalyvavimas: kritinė patirtis ir galimybių Lietuvoje refleksija. *Monografija*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
  42. Rutherford M. D., 2004, The Effect of Social Role on Theory of Mind Reasoning. *British Journal of Psychology*. Nr. 95, 1. P. 91–103.
  43. Safran S. P., 2001, Asperger Syndrome: The Emerging Challenge to Special Education. *Exceptional Children*. Nr. 67. P. 151–160.
  44. Shaked M., Yirmiya, N., 2004, Matching Procedures in Autism Research: Evidence from Meta-Analytic Studies. *Journal of Autism and Developmental Disorders*. Nr. 34 (1). P. 35–40.
  45. Scambler D. J., Hepburn S., Rutherford M. D., Wehner E. A., Rogers S. J., 2007, Emotional Responsivity in Children with Autism, Children with Other Developmental Disabilities, and Children with Typical Development. *Journal of Autism and Developmental*

- Disorders*. Nr. 37 (3). P. 553–563.
46. Schoenfeld N. A., Rutherford R. B., Gable R. A., Rock M. L., 2008, Engage: A Blueprint for Incorporating Social Skills Training into Daily Academic Instruction. *Preventing School Failure*. Nr. 52 (3). P. 17–28.
47. Steedly K. M., Schwartz A., Levin M., Luke S. D., 2008, Social Skills and Academic Achievement. *Evidence for Education*. Nr. 3 (2). P. 12–18.
48. Stone W., Ruble L., Remington M., 2002, *TRIAD Social Skills Assessment Manual*. South Nashville Medical Center.
49. Šniras Š., 2005, Krepšinio sporto mokyklų mokslievių socialinių įgūdžių ugdymo ypatumai. *Daktaro disertacija*. Lietuvos kūno kultūros akademija.
50. Walker S., Berthelsen D., 2005, Social Interactions of Young Children with Disabilities in Australian Early Childhood Programs. *Biennial Conference of the Society for Research in Child Development*. Atlanta, Georgia.
51. Vaitkevičienė A., 2006, Vidutiniškai sutrikusio intelekto jaunuolių AŠ veiksmingumo lavinimas edukacinėmis situacijomis skatinant dailinę raišką. *Daktaro disertacija*. Šiaulių universitetas.
52. Visuotinė lietuvių enciklopedija, 2006, T. 5 Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas,
53. Zins J., Weissbert R., Wang M., Walberg H., 2004, *Building Academic Success on Social and Emotional Learning: What does the Research Say?* New York: Teachers College Press.

THE STRUCTURE OF SOCIAL SKILLS AND PARTICULARITIES OF EXPRESSION OF CHILDREN WITH MODERATE MENTAL RETARDATION

Margarita Jurevičienė, Irena Kaffemaniienė

Summary

Theoretical conception of social skills, areas of expression, and structural components are discussed in the article. With reference to theoretical analysis and data of the carried out research, the structure of social skills model of children with moderate mental retardation is being studied as well as differences of the expression of social skills. The particularities of structure and expression of social skills of these children that are compared to the theoretical entirety of essential social abilities (components of social skills) are presented.

Scope of research. Criteria of the sample of research participants: moderate mental retardation, average school age. 509 children with moderate mental retardation (296 boys, 213 girls), aged 13–17, attending developmental classes, took part in the research. 214 special educators presented the data about research participants. Their survey was conducted in 25 special, 5 mainstream and 7 secondary schools (total of 37) of Lithuania's cities and towns.

It was found that skills such as emotional contact, self-knowledge, and self-regulation dominate the structure of social skills model of children with moderate mental retardation.

Keywords: social skills, social abilities, the structure of social skills model, moderate mental retardation.

VIDUTINIŠKAI SUTRIKUSIO INTELEKTO VAIKŲ SOCIALINIŲ ĮGŪDŽIŲ STRUKTŪRA IR RAIŠKOS YPATUMAI

Margarita Jurevičienė, Irena Kaffemaniienė

Santrauka

Straipsnyje nagrinėjama teorinė socialinių įgūdžių, išraiškos sričių, tai pat struktūrinių komponentų samprata. Remiantis teorine analize ir atlikto tyrimo duomenimis, nagrinėjama vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų socialinių įgūdžių modelio struktūra, taip pat socialinių įgūdžių raiškos skirtumai. Pristatomi šių vaikų socialinių įgūdžių raiškos ir struktūros ypatumai, kurie lyginami su teorine pagrindinių socialinių gebėjimų (socialinių įgūdžių komponentų) visuma.

Tyrimų dalyvių atrankos kriterijai: vidutiniškai sutrikęs intelektas, vidutinis mokyklinis amžius. Tyrime dalyvavo 509 vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikai (296 berniukai ir 213 mergaičių) nuo 13 iki 17 m., besimokantys lavinamosiose klasėse. Duomenis apie tyrimo dalyvius pateikė 214 specialiųjų pedagogų. Jų apklausa atlikta 25 specialiosiose, 5 pagrindinėse ir 7 vidurinėse (iš viso 37) Lietuvos miestų ir miestelių mokyklose.

Nustatyta, kad tokie įgūdžiai, kaip emocinis kontaktas, savęs pažinimas ir savireguliacija, dominuoja vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų socialinių įgūdžių modelio struktūroje.

Prasminiai žodžiai: socialiniai įgūdžiai, socialiniai gebėjimai, socialinių įgūdžių modelio struktūra, vidutiniškai sutrikęs intelektas.